

УДК [72"653":7.033](075)

Гнатюк Л. Р.

*кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри дизайну інтер'єру**E-mail: gnyatyuk.liliya@gmail.com**orcid.org/0000-0001-5853-9429**Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ САКРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ НА ІСЛАМСЬКУ АРХІТЕКТУРУ ВЕЛИКОЇ ДАМАСЬКОЇ МЕЧЕТІ

Анотація: розглянуто архітектуру Великої мечеті Дамаску зведеної між 705 та 715 роками Омейядом Халіф аль-Валід. З'ясовано, що витoki цієї будівлі датуються далеким минулим. Виявлено, що спочатку це було місце стародавнього арамейського храму, присвяченого богу Хададу. З еллінізацією храм був присвячений Зевсу та в першому столітті до нашої ери римляни перетворили його в храм Юпітера Дамаскіна. У 391 році імператор Феодосій перетворив храм в християнський собор св. Йоана. Виявлено, що зведення мечеті Халіфа Аль-Валіда відбулося під сильним впливом попередніх споруд. Досліджено значення та наслідки процесу трансформації з римського храму (майже немає даних про арамейську споруду) через християнський собор до ісламської мечеті.

Ключові слова: Хадад, храм Юпітера Дамаскен, Велика Дамаська Мечеть, арамейська архітектура, римська архітектура, християнський собор, ісламська архітектура.

Постановка проблеми. Велика мечеть Дамаску є однією з найважливіших будівель в ісламському світі. Зведена між 705 і 715 роками Омайядським халіфом Аль-Валідом I. Однак витoki цієї будівлі датуються далеким минулим. По-перше це було місцем локації давнього арамейського храму, присвяченого богу Хададу.

Після успішної військової кампанії Олександра Великого та майбутньої еллінізації храму - присвята Зевсу. У першому столітті до нашої ери римляни перетворили його в храм Юпітера.

На зорі християнства в Римській імперії, імператор Феодосій в 391 перетворює храм у собор св. Йоанна. Останній етап трансформації - мечеть Омейядів, яка багато разів була перебудована внаслідок реконструкції після стихійних лих. Перераховані фази показують, наскільки складна історія цього сакрального місця.

Основною метою статті є визначення основних етапів змін, що відбулися в сакральному просторі, щоб визначити, наскільки глибоко в минулому можливо шукати архітектурну кореляцію. Визначити вплив етапів трансформації Великої Дамаської мечеті на пізнішу ісламську архітектуру.

Основна частина. Дамаск розташований між горою Касіон на заході і пустелею на сході, у родючому оазисі, що постачається водою з річки Барада. Найдавніший згадки свідчать про існування поселення в цьому регіоні вже в 9000 рр. до н.е.. Проте, є відсутність ознак, що вказують на великі та розвинені населені пункти. Тим не менше, розкопки в Сирії виявили складні поселення, які датуються 9600 до н.е.. Сліди урбанізації датовані при розкопках до четвертого тисячоліття до нашої ери. Різні джерела в основному згадують Дамаск під час час амореїв, хеттів і єгиптян, що контролюють дану територію [9]. Крім того, це поселення згадується в Біблії [6] та Йосифом Флавієм в Юдейських древностях [8]. З кінцем епохи бронзи розвивається регіон спричинений міграцією так званих "людей моря". В першому тисячолітті до нашої ери, завдяки араміяцям, Дамаск стає важливим містом на Близькому Сході.

Після того, як Дамаск став частиною Ассирійської імперії у восьмому столітті до нашої ери, завдяки прийняттю фінікійського алфавіту, арамейська мова поширюється на Близькому Сході. Пізніше це місто контролювалося вавилонянами та персами відповідно у сьомому та шостому столітті до н.е.. Однак основні зміни в місті пов'язані з Олександром Великим та його завоюванням Сирії в 333 р. до н.е. Дамаск опинився під сильним впливом еллінізації і значно перетворився під владою селевкідів [3]. У 90 р. до н.е. місто, можливо, було відновлено як Demetrius. Після успішної кампанії на Близькому Сході, Помпей Великий створив римську провінцію Сирію в 64 р. до н.е.

Дамаск стає одним з десяти міст Десяти міст (Декаполіс) [3]. У четвертому столітті відбувалася християнізація у всій Сирії. Після розпаду єдиної римської імперії в 395 р. н.е. місто стало важливою частиною східної (візантійської) імперії до 635 р. н.е., коли воно було остаточно завойовано мусульманами [4]. Під правлінням династії Омейядів, Дамаск процвітав як нова столиця халіфату.

Це історичне резюме дає необхідний фон для опису змін що відбулося в межах священної зони, розташованої в центрі Дамаску. Найдавніша археологічна знахідка це храм Хадад [5]. Семітський бог Хадад був головою арамейського пантеону в дев'ятому столітті до н.е. Серед багатьох атрибутів бога грози і дощу – поклоніння на високих місцях, зображувався символічно як бичок з рогами. Таке важливе божество вимагало придатного місця поклоніння.

Священна територія, яка була обрана для цього є тою самою, на якій стоїть сьогодні Мечеть Омейядів (рис. 1-а). На жаль, майже немає даних стосовно цієї структури. Єдиний збережений елемент храму з барельєфом із зображенням сфінкса, виявленого у північній стіні мечеті (зараз у Дамаському національному музеї) [7].

Що стосується будівництва храму, то очевидно був сильний вплив фінікійців, як і у випадку з Першим Єрусалимським храмом [6]. Храм Хадада мав форму довгастого прямокутника з внутрішнім двориком та типовою для фінікійської архітектури підйомом послідовних камер.

Навіть незважаючи на те, що Дамаск багато разів був завойований, таке священне місце відіграє важливу релігійну роль в місті без будь-яких великих перерв. У другому столітті до нашої ери Дамаск стає великими елліністичним містом завдяки стабільності, наданій Антіохом Великим та його наступниками. В цей час відбувається перехід від Хадада до грецького еквівалента Зевса.

Храм став основним пунктом нової системи урбанізації на основі гіподамової системи. Вхід у храм був розташований на сході і був пов'язаний з агорою Via Sacra. Архітектурний характер був ще семітським, лише частково обладнаний грецькими елементами, такими як внутрішній дворик або *cella* / *paos* (внутрішня камера) [3]. Все приміщення повинно було бути відносно великим, що, пізніше, було використано римлянами при спорудженні храму Юпітера. Віднесення храму до Юпітера здається природним через його схожість з Зевсом. Римська будівля була однією з найбільших на Близькому Сході, і значно перебудував попередній план. Його історія стала відома через дослідження історії Дамаску та Мечеті Омейядів, що почалося наприкінці XVI ст. н.е. і тривало до початку двадцятого століття [7]. Дослідження привели до виявлення римських архітектурних пам'яток серед міських будівель, які лежать в околицях мечеті Омейядів, з храмом Юпітера.

Головна структура храму складалася із зовнішнього двору з розмірами 380x310 м, та внутрішнього двору з розмірами 156x97 м.

Одна з останніх реконструкцій здійснена під час правління імператора Септимія Півніса в другому столітті. Стіни теменосу зведені з ашларових блоків. Кожен кут будівлі увінчувався квадратною вежою.

Встановлення веж могло бути мотивоване відданістю Юпітерові, з високими надбудовами, які більше не потрібні для релігійних цілей. Головний вхід був розміщений на сході і стіни теменосу вели до цели. Зовнішній розмір комплексу був визначений колонадою в коринфського ордеру. Колонида забезпечувала захист від сонця та дощу.

Наступний важливий момент прийшов у четвертому столітті нашої ери, коли християнство стало основною релігією в Римській імперії. Імператор

Феодосій в 391 р. перетворений теменос [1] храму в християнський собор святого Йоанна. Причина для цієї атрибуції - легенда про голову Святого Йоана Хрестителя, яка була захоронена у храмі (згадується пізніше святині, побудованому всередині Мечеть Омейядів). На жаль, через остаточний перехід в мечеть (оскільки церква була зруйнована), немає певних даних щодо форми та положення християнської структури. Церква, напевно, стояла у центрі або в південно-західному куті теменосу, однак, немає ніяких незаперечних доказів (рис. 1-г). Різні місця можуть бути результатом різних підходів до Римські та християнські храми. Крім того, найбільш імовірним є менший масштаб оскільки немає інших джерел щодо того, що церква настільки величезна. Після підкорення Дамаску в 635 році теменос було використано як молитовний простір мусульманами. Ситуація змінилася в 705 році, коли Омейяд Халіф аль-Валід вирішив остаточно змінити церкву на мечеть. Нова структура остаточно була сформована в 715 році.

Мечеть Омейядів особливо цікава для візантійського впливу на його архітектуру та декор. Будівництво будівлі базується виключно на римській базиліці. Вибір базиліки як структурної моделі могла бути мотивована розміром попередніх структур так і вимоги релігійних практик.

Ісламська практика молитися у напрямку до Меки була ще одним фактором перебудови. Таким чином, мечеть була побудована на південній стороні будівлі, залишивши решту частини теменосу як відкритий внутрішній дворик (рис. 1-з). Основна структура відрізнялася від типових римських базилік, оскільки воно мало три проходи незвичного розміру на лінії схід-захід і один прохід на лінії північ-південь через середину структури.

Проходи були утворені арочними колонами, деякі з яких могли використовуватися в церкві і належали спочатку до римського храму (рис. 1-д; рис. 1-ж). Дах над трансептом був увінчаний куполом, розташованим біля двох напів-куполів. Цей елемент був також скопійовано з візантійської архітектури. Він був зруйнований у вогні 1401 р. та пізніше перебудовано без напівкуполів. Так як стіни теменосу не мали вікон - виникла проблема з відсутністю денного світла всередині. Рішенням було підняти дерев'яний дах з черепицею, збудований досить високо, щоб створити простір для вікон. Варто відзначити, що ця особливість стала дуже типовою для ісламської архітектури. Новий вхід до мечеті розташовано у північній стіні. Арки та будівництво фасаду, а також прикраси та мозаїка були чисто візантійськими та мали величезний вплив на подальші будівлі в Єгипті та Лівані. Навіть після тринадцятого століття, коли Мамелук піднявся до влади, були скопійовані мотиви мистецтва в їх архітектуру. Башти теменосу використані як основа для монтажу мінаретів (рис. 1-в).

а) панорамний вид

б) фрагмент фасаду

в) мінарет

г) Святиня Ях'я (Йоана Хрестителя) всередині мечеті

д) фрагменти пропілеїв зовнішнього двору храму Юпітера (зліва) і частина візантійської колонади (праворуч)

ж) фрагмент храму Юпітера (кін. II – поч. III ст.), що входить в мечеть Омейядів

з) панорамний вид

Рис. 1. Велика мечеть, або Мечеть Омейядів. Дамаск. Сирія.

Висновок. Велика мечеть Дамаску стала взірцем для ісламської архітектури. Тому чисто римські / візантійські елементи стали загальноживаними в ісламському світі. Мечеть Омейядів це не лише архітектурне явище - за видимими змінами в будівництві та оздобленні, прослідковується безперервність священного простору. Є багато факторів, які слід враховувати в цьому процесі, від суто релігійних та соціальні причин, економічні та політичні чинники. Тим не менше, семитський культ Хадада був заміщений греко-римським, політеїстичні релігії замінило християнство, що поширилося в Дамаску і врешті-решт іслам, який домінував у сьомому столітті.

Перспективи подальших досліджень. Однак виникає інше питання, чи можна шукати сліди закономірностей побудови сакрального простору далі в минулому до арамейської та асирійської архітектури.

Література

1. Bloom J.M. , Creswell and the Origins of the Minaret, Muq 8, 1991, p. 55–58.
2. Burns R. Monuments of Syria: An Hist. Guide. L.; N. Y., 1992
3. Cohen G.M., The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa, Berkeley–Los Angeles–London 2006
4. Creswell K. A. C. , Early Muslim Architecture, Part Two: Oxford, Clarendon Press, 1940. Pages 233-237
5. Creswell K. , The evolution of the minaret, with special reference to Egypt, ВMag 48, 1926, p. 134–140;
6. Finegan J. , The Archaeology of the New Testament (Boulder, CO: Westview Press, 1981), II, p. 40.
7. Talal Akili: The Great Mosque of Damascus. From Roman Temple to Monument of Islam. ARCOD, Damaskus 2009. 287 pp.
8. Иосиф Флавий. Иудейские древности. Сочинение в 20-ти книгах. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.vehi.net/istoriya/israil/flavii/drevnosti/index.html> Дата доступу: 07.03.2018. Назва з екрану.
9. Сидорова Н.А., Стародуб Т.Х. Города Сирии. М., 1979. С. 11-81

Аннотация

Гнатюк Л.Р., кандидат архитектуры, доцент, доцент кафедры дизайна интерьера, заместитель заведующего кафедры дизайна интерьера, Учебно-научный институт аэропортов, Национальный авиационный университет, Киев, Украина.

Влияние трансформации сакрального пространства на исламскую архитектуру великой дамасской мечети.

Рассмотрено архитектуру Большой мечети Дамаска построенную между 705 и 715 годами Омейядов Халиф аль-Валидом. Выяснено, что истоки архитектуры этого здания датируются далеким прошлым. Выявлено, что сначала это было место древнего арамейского храма, посвященного богу Хадад. Во время эллинизации храм был посвящен Зевсу и в первом веке до нашей эры римляне превратили его в храм Юпитера Дамаскина. В 391 году император Феодосий преобразовал храм в христианский собор св. Иоанна. Выявлено, что возведение мечети Халифа Аль-Валида произошло под сильным влиянием предыдущих сооружений. Исследовано значение и последствия трансформации из римского храма (почти нет данных об арамейском сооружении) через христианский собор в исламской мечети.

Ключевые слова: Хадад, храм Юпитера Дамаскена, Большая Дамасская Мечеть, арамейская архитектура, римская архитектура, христианский собор, исламская архитектура.

Annotation

Gnatiuk L.R., PhD in architecture, associate professor, assistant professor of the interior design department, deputy head of the department of interior design, Airport Research and Development Institute, National Aviation University, Kiev, Ukraine.

Influence of transformation of the sacral space on the islamists' architecture of the great damask mosque.

The architecture of the Great Mosque of Damascus, built between 705 and 715 years of the Umayyad Khalifa al-Walid, is considered. It was found out that the origins of this building date back to the distant past. It was revealed that at first it was the place of the ancient Aramaic temple dedicated to god Hadad. During the Hellenization, the temple was dedicated to Zeus and in the first century BC, the Romans turned it into the temple of Jupiter Damascus. In 391, Emperor Theodosius converted the temple into the Christian cathedral of St. John. It was found that the erection of the Khalifa al-Walid mosque occurred under the strong influence of the previous structures. The significance and consequences of the transformation from the Roman temple (almost no data on the Aramaic structure) through the Christian cathedral in the Islamic mosque was studied.

Keywords: Hadad, Jupiter's Temple of Damascus, Great Damascus Mosque, Aramaic architecture, Roman architecture, Christian cathedral, Islamic architecture.